

jessé vált mindaz, amit egy ember, mint lényének valóban isteni alkotó részét revelálhat.

7. A reveláció praktikus jelentőségéből következik, hogy arra nekünk is szükségünk van azért, hogy korunk széttépett erkölcsi és társadalmi életében megtaláljuk életünk értelmét. De szükség van azért is, hogy megtaláljuk a jövő kibontakozásának útjait.

A kérdés az, hogy vajon meg van-e a mi lelkünk teremtő ereje ahhoz, hogy olyan revelációban legyen részünk, amely vagy új igazságok felismerésére tesz képessé, vagy már ismert igazságok megvalósításának új módjait sugalja lelkünkbe. Mindannyiunknak keresni kell az alkalmat Isten közelségének megismerésére, akarnunk kell, hogy kijelentéseket nyerjünk. Egy korszaknak sem volt nagyobb szüksége arra, hogy megnyilatkozzék az Isten lelke, mint most. Várjuk az emberi léleknek azt a belátását, amely korunk nehéz meghasonlásából kivezet. De nemcsak várnunk kell ezt, hanem egyénileg is küzdenünk érte teljes erőnkkel. A nagy revelációk ideje nem múlt el, s a teremtett világ sóvárogva várja Isten fiainak megjelenését (Róm. 8,19). Mindnyájan felelősek vagyunk azért, hogy Isten lelke utat nyerjen rajtunk keresztül örökkévaló céljainak megvalósítására.

Dr. Kovács Lajos

A BIBLIA*

Egy nemrégiben olvasott svájci egyházi folyóirat feljegyzése szerint a Bibliát 3 milliárd példányban nyomtatták ki ebben az évszázadban. Nincs olyan népszerű könyv, mely ebben a tekintetben megközelítően is felvehetné vele a versenyt. A diktatúra keserű időszakában alig jutott belőle számunkra valami. Hosszú évtizedeken át csak kivételesen tudtuk híveink kezébe eljuttatni. Még teológiai hallgatóink ellátása is nagy akadályokba ütközött. A Vallásügyi Hivatalhoz évente több alkalommal eljuttatott kéréseink hiábavalónak bizonyultak. Legtöbbször azt a választ kaptuk, hogy azoknak az országba való behozatalát a többi egyházakkal együtt egyszerre fogják engedélyezni, de mindig az ígérettel maradtunk. Végre

---

* Elhangzott a Dávid Ferenc Egylet 1992. június 14-én tartott felolvasó ülésén a *Vallok hit- és életfelfogásomról* c. előadássorozat keretében.

a forradalom után ez a helyzet megoldódott. Jelenleg, Istennek hála, ismét elegendő számban áll rendelkezésre.

Nem könnyű feladat a Bibliának még vázlatosan való ismertetése sem, mely a mintegy 12 évszázad valláserkölcsei életének páratlanul nagyszerű dokumentuma. Az sem mindegy, hogy milyen módon közelítünk annak minél teljesebb megértéséhez. Mégis a rendelkezésünkre álló rövid idő alatt választ próbálunk adni arra, hogy ennek a régi és mégis mindig új, mindig időszerű könyvgyűjteménynek a ma vallásos emberének mit kell jelentenie.

A Biblia görög szó, jelentése: könyvek. Két része van: Ószövetség és Újszövetség. Az Ószövetség héber nyelven íródott és 39 könyvből áll. Az Újszövetséghez, görög nyelven írva, 27 könyv tartozik.

A római egyház egyik sarkalatos tétele kezdettől fogva a Biblia szószerinti ihletéséről való tanítás volt. Eszerint a Bibliának mind a 66 könyve, az első betűtől az utolsóig Isten beszédét tartalmazza. Az egész szöveget maga Isten szentlelke által diktálta ihletett lelkű embereknek, akik mint az isteni akarat és mondanivaló közvetítői, végérvényes, megfellebbezhetetlen igazságok szószólóivá váltak minden idők minden embere számára. A Biblia, mint Isten egyszer s mindenkorra szóló kijelentése, bírálat tárgya semmilyen vonatkozásban nem lehetett és azt a hívő vallásos keresztény embernek minden részletében megdönthetetlen alapként el kellett fogadnia. A Biblia könyveinek olvasása és magyarázata egészen a reformáció időszakáig az arra hivatott papi rend joga és hivatása volt; azok a hívek kezéhez nem juthattak.

Hosszú évszázadokon át a Biblia feltétlen tekintélyét határozott formában nem vonta kétségbe senki. A hatalmát erőteljesen védő egyház a középkor egész időszakában szigorúan őrködött a Biblia tekintélyének sérthetetlenségén, ahogyan az az egyházi hagyományban, az egyházi atyák írásaiban és a Zsinatok végzéseiben rögzítődött. A Biblia mint zsinórmérték az élet minden területét kétségbevonhatatlan tekintéllyel uralta.

Ez az állapot a középkor végéig, tehát mintegy másfélezer esztendőn át tartott, amikor a megingathatatlanak vélt egyházi alappillérek kezdtek meginogni. A reneszánsz és a humanizmus hatalmas szellemi áramlatai a 14. és 15. századokban szembefordultak a középkor szellemi hatalmának kizárólagosságával, skolasztikus élet- és világszemléletével, mely mind nagyobb mértékben időszerűtlenné vált.

Ezek a mozgalmak a Biblia bírálatát illetően tényleges eredményekre még nem hivatkozhatnak, de jelentőségük felmérhetetlenül nagy-nak bizonyult, mert a középkor maradi szellemével való szakítást elősegítették.

A 16. századi reformáció mozgalma vallásos és szellemi vonatkozásban korszakalkotó változásokat teremtett. Nagy jelentősége főleg abban állott, hogy a feltétlen tekintély béklyóival szemben a szabadság gondola-

tát igyekezett érvényre juttatni. A vallásos élet egyedüli alapjává a Bibliát tette és azt a hívek kezébe adta. Ez a vallásos élet fejlődése szempontjából döntő jelentőségűnek bizonyult. De sajnos egy lényeges, alapvető fontosságú kérdésben nem bizonyult a haladó szellem hordozójának. A Biblia szó szerinti ihletésének a tanát ugyan elfogadta, sőt erőteljesen kihangsúlyozta.

A Biblia abszolút tekintélyének hívei hosszú évszázadokon át éles ellentétben állottak a tudomány hordozóival, a természettudomány szinte minden felfedezésével, lényeges, alapvető, azóta általánosan elfogadott megállapításaival, mert azokat eleve a Biblia tekintélye ellen irányulónak minősítették. Pedig a világi tudósok a legtöbb esetben csupán saját intellektuális szabadságuk, az igazság érvényesülése érdekében támadtak egyes bibliai szövegeket. És minden esetben a Biblia ügyének, a hívek közösségének ártottak a dogmatizmus hívei, akik minden eszköz igénybevételével próbáltak céltalan akadályokat állítani az amúgyis feltartóztathatatlan tudományos kutatás útjába. Szerintük minden aszerint minősült jónak vagy kárhozzátandónak, elfogadhatónak vagy elítélendőnek, hogy az a Szentírással megegyezett-e vagy nem. Minden kegyetlenséget, gyűlöletet, bosszúállást szentesített az egyház, ha azt a Biblia tanította. Egyetlen ószövetségi szöveg, mint ez: „Ne engedd a boszorkányokat élni“, sok tízezer ártatlan ember megölését vonta maga után. Olyan ószövetségi írások, mint Józsué, Bírák, Sámuel, Királyok, Krónikák Könyvei tele vannak embertelen háborúkról szóló szövegekkel, amelyeket a tudósítás szerint Jáhvé, Izrael istene parancsolt. Ezek a szövegek gyakran döntő szerepet játszottak a háborús szellem és népek közti féktelen gyűlölet kialakulásában, vallásos meggyőződésük miatt sok-sok kiváló ember máglyára vitelében, a kegyetlen inkvizíció, gályarabság, válásüldözések és elnyomások gyakorlásában, amelyek mind a Biblia szövegére hivatkoztak. Megállapíthatjuk, hogy nem csupán a tudomány ingatta meg erőteljesen a Biblia hitelét, hanem legalább olyan mértékben a Szentírás csálhatatlan voltának az elfogult szószólói vétettek sok-sok alapvető hibát a Bibliában való hit rovására, azáltal, hogy a Biblia szövegeit saját, tévesen értelmezett érdekük szerint magyarázták.

A 17. század második felétől kezdődően aztán, a világi tudománynak az egyház ellenőrzése alóli fokozatos kikerülésével megindult a szabad kutatás és a Biblia tudományos vizsgálata. Ezen a téren elsőrangú szerepet játszanak az ún. deizmus és német felvilágosodás haladó szellemű mozgalmi. Az angol deizmus nevű vallásos mozgalom törekvése az volt, hogy az egyház dogmáinak korlátait megdöntve, a keresztény vallást a maga eredeti tisztaságába visszaállítsa. A felvilágosodás pedig jelentős forradalmi mozgalom volt, amely szembefordult minden olyan tekintéllyel, amely az ember természetes erőinek fejlődése elé gátat emelt és a megismerés középpontjába az emberi értelmet helyezte.

Ezeknek a mozgalmaknak fokozatos térhódítása végre lehetővé tette a Biblia könyvei tudományos alapon való kutatásának megkezdését. Az egyes könyvek hitelességével, illetve az ún. kánonba, a ma ismert Biblia könyvei közé való felvételével kapcsolatban már a két nagy reformátor, Luther Márton és Kálvin János, majd egyházunk megalapítója, Dávid Ferenc tettek kisebb-nagyobb jelentőségű megjegyzéseket, de a Biblia tudományos alapon való megvizsgálásának klasszikus kora a 19. század és a mi századunk két első évtizede. Jellemző, hogy e kutatás 18. századi tulajdonképpeni előfutárai nem hivatásos teológusok voltak, hanem Grotius Hugo, a híres holland jogász és két filozófus, az angol Hobbes Tamás és a holland Spinoza, valamint egy francia orvos, névszerint Astruc Jean. A tudományos törekvések legelszántabb ellenségei a reformáció utáni évszázad katolikus, ortodox és protestáns teológusai voltak, akik átkozottnak és az egyház elleni durva támadásnak minősítették a tudományos igazság e tiszteletre méltó megszállottainak tevékenységét. Megfelelő módon alig felmérhető jelentőségű ahogyan ezek az emberek a gyűlölet minősíthetetlen eszközeivel, állásvesztéssel, kiközösítéssel szembeállva, nemes fölényvel, páratlan kitartással, szigorú tudományos módszerrel, lángoló lelkesedéssel végezték munkájukat. Ennek eredményeképpen ma a Biblia könyvei időbeli keletkezésével, kortörténeteivel és tartalmi mondanivalójával kapcsolatos minden lényeges ismeret birtokában vagyunk. Ebben a tekintetben az első helyet a német teológusok foglalják el. Az önzetlen bibliakutatás tette lehetővé, hogy a Szentírás a gondolkozó, hívő keresztény ember számára a legnagyobb vallásos értékke, hitéletünk igazi útmutatójává váljék.

A Bibliát a fejlődés szemüvegén keresztül kell néznünk. Eleitől végig sok tévedés és ellentmondás, túlzás és egyoldalúság van benne. A Biblia azonban nem is lép fel csalhatatlan tudományos igénnyel. Nem a tudományban, hanem az Isten- és emberszeretetre való nevelésben, az eszményi világ, Isten-országa mind teljesebb megvalósítása magasztos életprogramjának a felmutatásában kíván utat mutatni. Ezért a tudomány a Biblián nem is ejthet csorbát. Sőt, éppen ellenkezőleg, éppen a tudomány segítségével vált lehetővé számunkra a Biblia helyes ismerete. A tiszta tudomány és a helyesen értelmezett Biblia nem is állhatnak egymással ellentétben.

Néhány mondatban lehetetlenség kimutatni, hogy melyek a mi számunkra a Biblia legnagyobb mértékben iránymutató, legértékesebb könyvei. Általános tájékoztatóképpen mégis megpróbálom azokkal kapcsolatban egy egészen rövid képet bemutatni.

Az Oszövetség elején olvasható mózesi könyvek nem magától Mózes-től származnak. Az izraelita népnek ez a nagy történeti alakja ugyanis a Jézus előtti 14. vagy 13. században élt, a nevét viselő könyvek szerkesztési ideje pedig a Jézus előtti 6- vagy 5-ik század. Az izraelita nép ősidejére való emlékezés akkor már elmosódott. Ezek a könyvek

abban a tekintetben jelentősek számunkra, amennyiben azok, mint az ősi mondavilág nagyszerű termékei, a honfoglalási tudósításban bemutatják az izraelita nép vallási és erkölcsi fejlődését, a sokistenimádástól a monoteizmusig, az emberáldozattól a lélekáldozatig.

A királyság időszakát tárgyaló történeti könyvek a babilóniai fogásig terjedő több mint 400 esztendő történetét mesélik el. Ezek közül értékben messze kiemelkedik a Sámuel próféta nevét viselő két könyv, amelyhez hasonló értékű történeti könyvet az ókori Kelet nem tud felmutatni. Különösen a Dávid királyról tudósító történeti könyv hitelesség tekintetében teljesen megbízható és mind a mai napig érdekesítő olvasmány.

Az Ószövetség legértékesebb darabjait kétségtelenül a próféták írásai alkotják. Ezek az emberek az emberiség igazi szellemi hősei, akik az istenfogalom szellemivé tételével és az erkölcsi tisztaság követelésével a haladás igazi előfutárainak bizonyultak, korukat messze megelőzve és a későbbi évszázadok szellemi alakulására felmérhetetlen hatást gyakorolva. Profétálásuknak alaphangja a feddés, intés, szüntelen figyelmeztetés.

A 150 zsoltárt magában foglaló írások a zsidóság vallásos életének felülmúlhatatlan értékű megnyilatkozásai. Jelentős részük időszerűségét nem veszíti el soha és mind a mai napig híveink kedvelt olvasmánya.

Az ún. bölcséleti könyvek közül jelentőségben kiemelkedik a Jób könyve, mely Isten igazságos voltának problémáját tárgyalja.

Az Ószövetség 39 könyvével részleteiben e rövid előadásban nem foglalkozhatunk, de azokat a maguk egészében tekintve megállapíthatjuk, hogy az izraelita népnek, különösen a próféták tanításaiból és a zsoltárokból kisugárzó istenhite és erkölcstana a maga nemében páratlan értékű. És ami mindennél lényegesebb, előkészítette az utat Jézus számára. Ez az Ószövetség elévülhetetlen érdeme.

Az Újszövetség világa már a mi világunk, hiszen az unitárius vallás az Újszövetség vallása. Hozzánk legközelebb áll a három evangélista, Máté, Márk és Lukács Jézus életét és tanításait magában foglaló tudósítása, a Hegyi beszéddel, a kettős szeretetparancsolattal, az időszerűséget soha el nem veszítő példázatokkal, az Istenországáról szóló tanítással és Jézus magasrendű valláserkölcsei életprogramjával. A János nevét viselő 4-ik evangélium már sokkal későbbi időben keletkezett, és a Jézussal kapcsolatos tudósításai a három első evangéliummal nem egyenlő értékűek.

Egy lényeges dologgal tisztában kell lennünk. Kétségtelen tény, hogy a Jézus halála után megalakult keresztény ösgyülekezet azzal a prédikálással lépett fel, hogy Jézus nem más, mint az Ótestamentum könyveiben megjósolt Messiás, görög nyelven a Krisztus. Ez a kiinduló pont, és az Újszövetség kivétel nélkül mindegyik könyve ennek az öskeresztény hitbeli bizonyosságnak alapján áll. Mert az evangéliumok

nem azért íródtak, hogy Jézus, az ember, a próféták földi életének legutolsó szakaszát bemutassák, hanem azért, hogy az égi Krisztusban való hitet erősítsék, annak kimutatásával, hogy ő már földi életében Istenfia volt, aki csodálatosan feltámadott.

A bibliakutatás önfeláldozó, tiszteletre méltó ősi munkájának eredménye az, hogy az ősgyülekezet krisztushite ellenére a rendelkezésünkre álló legősibb forrásanyag segítségével előttünk áll Jézusnak, mint valódi történeti személynek, tehát mint embernek magasztos alakja. A mi ma ismert evangéliumaink ugyanis nem a legősibb formák és kísérletek az utókor számára való megőrzésre vonatkozóan. Azok mind régebbi elődökre támaszkodnak és egy már korábban írásban vagy szójhagyományban létezett anyagnak csupán későbbi végleges írói alkotásai. Tehát a mi Jézusról szóló ismereteink anyagának keletkezése és fejlődése lényegében az evangéliumok előtt keresendő. Ez az anyag a Jézus halála utáni első és második évtizedből, tehát abból az időből származik, amikor a keresztény teológia fejlődésének a legelején állt, és amikor Jézus emberi alakja közvetlen munkatársai és követői körében még nem halványult el.

Ez a legősibb hagyomány a valóságban az ember Jézust ismerte, egy prófétát, tanítót, aki maga köré tanítványokat gyűjtött, az uralkodó társadalmi osztályokkal éles ellentétben állott, a vámszedők és az ún. bűnösök barátja volt, aki a próféták szellemétől áthatva a közeli Istenországát hirdette, aki tanítványaira és közvetlen környezetére lenyűgöző, felejtethetetlenül mély benyomást gyakorolt, és akinek végül, mivel tanítványai és a nép Messiásnak tartotta, kereszthalált kellett szenvednie.

Aztán látjuk, hogy lépésről lépésre haladva, miképpen dicsőül meg fokozatosan ez az emberi jézuskép az emberfelettiiben. Ez már a legnagyobb keresztény misszionárius, Pál apostol és a jánosi evangélium ún. krisztológiája, krisztustana, amely többé-kevésbé kifejezetten és kihangsúlyozottan, de az Apostolok Cselekedeteiről szóló könyvnek, Pál apostol összes leveleinek és a neki tulajdonított többi leveleknek, a Héber levélnek, a hét ún. katolikus levélnek és a János Jelenések könyvének is alapul szolgál. Egyedüli kivétel bizonyos tekintetben a Jakab levél, amely Pál apostol hitből való megigazolási hittételével szembeszállva, sok tekintetben Jézus szellemét sugározza. Ezekben az újszövetségi írásokban sok nagyszerű hiterősítő anyag található Istenről, a lélekről, az erkölcsi tisztaságról, a szeretetről, a lelki ajándékokról, a gyülekezet szervezési kérdéseiről. Mindebből jelentőségben messze kiemelkedik Pál apostol páratlan értékű szeretethimnusz.

Bernard Shaw híres angol író, aki egyházas érzelműnek egyáltalán nem tekinthető, egyik színdarabjához írt előszavában azt mondta, hogy a világ kérdései akkor fognak megnyugtató módon megoldódni, amikor az emberek ténykedéseikben mindig arra fognak gondolni, hogy vajon azokat Jézus, ha élne, helyeselné-e.

Mindegyik bibliai könyvnek nincs ugyanolyan értéke. Azok között bizonyos értelemben értékrendszert állíthatunk fel. A rangsor mértéke a jézusi tanítás. Ez a mérték az irányadó az összes bibliai szövegeknél, amelyek aszerint jelentenek számunkra értéket, amennyiben a jézusi tanítás szelleméből valamit tükröznek.

A Biblia ma is időszerű és időszerűségét elveszíteni nem is fogja. Azt azonban megérteni és értékelni csupán a hívő, haladó szellemű keresztény ember tudja, aki mély, tiszta áhítattal fel tudja fogni a benne foglalt örök mondanivalót. Olvassuk, szeressük, becsüljük azért az emberségnek ezt a drága kincsét. Mélyüljünk el benne Jézus tanításainak a fényénél és próbáljunk bibliai értelemben valláserkölcsei személyiségekké, jézustanítványokká válni.

Kozma Tamás

SZABADSÁG ÉS FELELŐSÉG*

Az 1989/90-es demokratikus fordulatok egyik szomorú következménye szerte Közép- és Kelet-Európában, hogy eddig nem látott méretekben nőtt meg a rendbontás, a fegyelmetlenség és a bűnözés. Mindenütt, ahol összeomlott a kommunista diktatúra és visszavonultak az orosz csapatok, törvénytelenység, szervezetlenség és kaotikus állapotok maradtak utánuk. A korábban működő gazdaságok és társadalmak — még ha ez a működés látszólagos volt is, fönntartásuk pedig mindnyájunknak igen sokba került — már-már a teljes bénultság állapotába jutottak.

A társadalomtudomány anómiás állapotnak nevezi az ilyen helyzeteket. Kialakulásukat pedig úgy magyarázza, hogy korábbi társadalmi kötelek megglazultak vagy fölszámolódtak, újak pedig még nem alakultak ki. Hajdani parlamentek ex lex állapotnak hívták, és valami hasonlót értettek rajta: olyan kormányzást, amely hitelesen elfogadott törvények nélkül zajlik. Az előző törvények már hatályukat veszítették, az újakat pedig még nem fogadta el az erre hivatott testület. Politikatudományi elemzők legitimitás válságról is beszélnek, azt értve rajta, hogy a hatalom korábbi gyakorlóinak a fölhatalmazása már lejárt, az

---

* Ez a cikk az *Értékek az Európa-házban* c. nemzetközi szemináriumon (Budapest, 1992. április 25.) tartott referátum írott változata.